

**Інститут психології імені Г.С.Костюка
НАПН України**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С.Костюка НАПН України**

**Том ІХ
ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ.
ІСТОРИЧНА ПСИХОЛОГІЯ.
ЕТНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ**

Випуск 8

Київ - 2016

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том ІХ

**Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія
Випуск 8**

УДК 159.9537.015.3 + [159.9.015+159.92]

ББК 88.3 + 88.58

А 43

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (Протокол № 4 від 25.04.2016)
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України
в галузі психологічних наук (Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)*

Головний редактор

Максименко С.Д., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор.

Заступник головного редактора

Чепелева Н.В., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор

Відповідальні секретарі

Слободянин Н.В., канд. психол. наук, ст.н.с. (друкована версія), Вернік О.Л., канд. психол. наук, ст.н.с. (електронна версія).

Редакційна колегія:

Маляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; Балл Г.О., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Карамушка Л.М., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Смульсон М.Л., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Кокун О.М., доктор психол. наук, професор; Максимова Н.Ю., доктор психол. наук, професор; Москаленко В.В., доктор філос. наук, професор; Шроженко Т.О., доктор психол. наук, професор; Швалб Ю.М., доктор психол. наук, професор; Музика О.Л., канд. психол. наук, професор; Кісарчук З.Г., канд. психол. наук, ст.н.с.; Терещук А.Д., канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); Марек Палух, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); Євген Глива, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); Роман Трач, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); Альфред Прітци, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому:

Кружєва Т.В. (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; Клименко В.В., доктор психол. наук, професор; Корнійка О.М. доктор психол. наук, ст.н.с.; Малхазов О.Р. доктор психол. наук, професор; Завадська Т.В. канд. біол. наук, ст.н.с.; Савченко Т.Л. (відповідальний секретар тому).

А 43 Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ: Ніжин : ПП Лисенко, 2016. – Том ІХ. – Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Вип. 8. – 584 с.
ISBN 978-617-640-211-4

У збірнику висвітлюються актуальні теоретико-методологічні та прикладні проблеми загальної, етнічної та історичної психології. Збірник адресований викладачам психології вищих навчальних закладів, науковцям-психологам та педагогам, аспірантам та студентам відповідного профілю, а також всім, хто цікавиться сучасним станом психологічної науки.

ISSN 2072-4772

ISBN 978-617-640-211-4

ББК 88.3 + 88.58

© Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України, 2016

ЗМІСТ

Андросович К.А. Феномен соціальної адаптації як предмет наукового аналізу.....	6
Антоненко О.Ю. Індивідуальні особливості зорового сприймання особистості.....	14
Бабак С.В. Роль середовища в розвитку особистості.....	22
Барчі Б.В. Соціально-психологічний супровід: зміст та структура.....	33
Білоконь І. В. Засади гуманістичної парадигми ціннісно-смиислової сфери у вітчизняній психології.....	43
Бондар К.В. Дослідження референтів способу життя молодшої жінки.....	52
Бондаренко Я.І., Кубриченко Т.В. Особливості самоставлення самотніх осіб зрілого віку різної статі.....	64
Бриндіков Ю.Л. Шляхи подолання посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців: соціально-психологічні аспекти.....	72
Бугайова Н.М. Особливості розвитку суїцидальної поведінки у періоди вікових криз.....	83
Васильченко О. М. Ресурсне забезпечення протидії емоційному вигорянню у фахівців соціономічних професій.....	96
Вальо Л.І. Характеристика критеріального апарату адаптивності педагогів до професійної діяльності на етапі її завершення.....	104
Волобуєв В.В. Особливості динаміки змін особистісних характеристик постраждалих унаслідок техногенних аварій і катастроф з непсихотичними психічними розладами у віддаленому періоді після проведення диференційованої психотерапії.....	113
Гейко Є.В. Формування цілісності особистості: психотерапевтичний аспект... ..	120
Гуцол С.Ю. Міфологічні аспекти наративних практик самопроєктування особистості	131
Данилюк І.В., Курапов А.О. Особливості взаємозв'язку психологічних характеристик та вибору стратегії акультурації в юнацькому віці.....	138
Джоган В.М. Теоретичні засади дослідження проблеми діалогу.....	148
Дідух М.Л. Особистісні чинники етнічної індивідуальності.....	157
Дубчак Г.М. Динаміка стресостійкості студентів в період навчання у ВУЗі... ..	165
Євдокимова Н.О., Дроботун О.С. Рефлепратикум як засіб формування професійної самоідентичності студентів педагогічних спеціальностей.....	172
Євченко І.М. Аналіз проблеми особистісної суверенності.....	185
Железнякова Ю.В. Впровадження програми психологічної корекції суб'єктивного почуття самотності як чинника адиктивної поведінки молодших підлітків та доведення її ефективності.....	192
Зеленська З.П. Особливості розвитку комунікативних умінь учнів середньої школи.....	201

Івашкевич Е.З. Категоріальні підходи до визначення соціального інтелекту особистості.....	209
Івашкевич І.В. Підготовка юристів у вищих навчальних закладах України та формування професійної компетентності фахівців.....	220
Кельнер С.С. Психологічні особливості становлення цілісності особистості майбутнього практичного психолога.....	231
Коваль І.А. Клініко-психопатологічна характеристика хворих на калькульозний ходещистит з коморбідними психічними розладами.....	242
Комар Т.В. Роль ціннісних орієнтацій особистості та її соціально-психологічного простору у становленні професійної зрілості спеціалістів соціономічних професій.....	251
Компанович М. С. Особливості використання психокорекційних технік у роботі з підлітками із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями...	263
Котик І.О. Теоретичні аспекти проблеми надійності особистості.....	272
Курбатова А.О. Складиттєві орієнтації як чинник професійного становлення особистості.....	280
Кухарчук О.В. Взаємозв'язок ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців.....	290
Литвинчук Л.М. До проблеми психологічних механізмів адиктивного процесу.....	296
Максимів І.І. Тренінг як засіб психологічної корекції дітей, які схильні до жебракування.....	305
Мартинюк І.А. Історія дослідження проблеми готовності особистості до здійснення діяльності.....	314
Маслюк А.М. Аналіз проблеми ідентичності.....	328
Маценко В.Ф. Вчинок як осередок становлення психологічної системи знань в роботах В.А. Роменця.....	339
Маценко Ж.М. Трансїсторичні витоки становлення уявлень про духовність в гуманістичній парадигмі української психології ХІХ – початку ХХ століття.....	349
Мельник О. А. Принцип кардіоцентризму як спосіб пізнання людини в університетській психології в Україні ХІХ – початку ХХ століття.....	355
Мішкулинець О.О. Самовизначення молодшого підлітка в умовах модернізації шкільної освіти.....	363
Моргунова Я.М. Культура як чинник формування метафори в молодшому шкільному віці.....	372
Мурусинець М., Чегі Т. Рефлексія як механізм розвитку професійного «Я» студентів.....	383
Носко Л.А. Програма емпіричного дослідження рефлексивності студентів-психологів.....	394
Палько Т.В. Розвиток рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти.....	400

Поклад І.М. Історико-психологічна реконструкція уявлень про здібності у вітчизняній психології другої половини ХХ століття.....	408
Посвістак О.А. Аналіз взаємозв'язків психології сім'ї з іншими сферами наукових знань.....	418
Питлюк-Смеречинська О.Д. Роль емоційного інтелекту в структурі «я-концепції» особистості	427
Савицька О.В. Модель формування психологічної готовності майбутнього психолога до розв'язання сімейних конфліктів.....	435
Седова Н.А. Сюжетно-рольова гра як один із основних факторів інтелектуального розвитку дитини.....	444
Січка В.І. Візуальні категорії сприйняття картини сучасного світу у підлітків.....	452
Сулятицький І.В. Прояви соціопсихологічних характеристик в екстремальних умовах проведення переговорів.....	463
Терещук А.Д. Досвід вивчення афектів у психології.....	471
Терлецька Ю.М. Вплив психосоціальної депривації викладачів вищої школи на їх емоційне вигорання.....	479
Ткач Б.М. Нейропсихологічне розуміння проблеми соціогенетизму та біогенетизму девіантної поведінки.....	490
Турбан В.В. Конфлікт і професійна діяльність практичного психолога.....	502
Філіпович В.М. Взаємозв'язок згуртованості та інтелектуальної компетентності студентів у сумісній навчальній діяльності.....	511
Шамич О.М. Соціально-особистісна значимість паралімпійського спорту для людей з інвалідністю.....	518
Швець В.В. Варіативні прояви емоційного вигорання батьків як детермінант нестабільності нервової системи дітей та показник зниження творчої активності в умовах тотальної видозміни навчально-виховного процесу (з результатів роботи).....	527
Шевченко Р.М. Стресостійкість у контексті міждисциплінарного дослідження.....	535
Яковлева Н.Ю. Психодіагностика тривожних розладів за міжнародною класифікацією DSM-5 у пацієнтів з отосклерозом.....	544
Ятчук М.С. Соціально-психологічний клімат у колективі курсантів-першокурсників вищого навчального закладу державної пенітенціарної служби України.....	558
Бохонкова Ю.О., Левицька І.В. Психологічні детермінанти стресостійкості особистості водіїв в стресових та екстремальних умовах... ..	566
Кирпенко Т.М. Феномен волі у психологічних дослідженнях: історія розвитку.....	574
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	582

внимания ученых; понимание сущности понятия «готовность личности»; понимание структуры готовности личности как феномена; виды готовности личности, которые изучались; проявления готовности; уровни развития готовности; факторы готовности личности к осуществлению деятельности. Проведено сравнение полученных данных по названным единицам анализа в историческом ракурсе: в середине XX в., в конце XX в. и в начале XXI века. Осуществлено теоретическое обобщение (синтез) сущностных характеристик феномена готовности личности к деятельности.

Ключевые слова: готовность личности к осуществлению деятельности, сфера науки, аспекты проблемы готовности личности, структура готовности личности, виды готовности личности, проявления готовности, уровни развития готовности, факторы готовности личности к осуществлению деятельности.

Information about the author: I. Martynuik the history of studying the problem of readiness of the personality to commit activities *The article analyzes the dynamics of scientific understanding of local scientists on the issue of readiness of the individual to operate and describes the essential characteristics of the phenomenon. The theoretical analysis of scientific papers related to the study of the individual readiness of a particular activity. The study singled out the following units of analysis: science, from the perspective of what was considered a problem: readiness aspects of personality that have been the subject of attention of scientists; understanding the essence of the concept of "individual preparedness"; understanding the structure of individual readiness as a phenomenon; readiness types of personality that were studied; displays of readiness; level of preparedness; factors to the readiness of the individual activities. A comparison of the data analysis for the units mentioned in historical perspective: in the middle of the twentieth century, in the late twentieth century and at the beginning of twenty first. The theoretical generalization (synthesis) the essential characteristics of the phenomenon of individual willingness to work is accomplished.*

Keywords: readiness of personality for implementation activities, fields of science, aspects of the problem of readiness, structure of readiness of personality, types of readiness of personality, signs of readiness, level of readiness, factors for readiness of personality.

УДК: 159.9.01

А.М. Маслюк

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ

Відомості про автора: Маслюк А. М., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії загальної психології та історії психології ім. В. А. Роменця Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

В статті здійснено аналіз проблеми ідентичності. Акцент зроблено на ідентичності українців порівняно з росіянами. Виокремлено чинники, що впливають на формування ідентичності українського народу: сім'я, культура, релігія, освіта, політика.

Ключові слова: ідентичність, жінка-мати, освіта, культура, політика, релігія

Постановка проблеми. Проблема ідентичності постає з новою силою у зв'язку з суспільно-військово-політичною ситуацією в Україні. В цілому Європа потерпає від швидкої втрати своєї ідентичності у зв'язку з навалюючими вихідців зі Сходу. Політики намагаються впоратися з загрозливою проблемою поглинання азійськими країнами. Що може протиставити Україна сучасним викликам пов'язаним з ідентичністю українців в світі? На ці та інші питання намагалися відповісти вчені розробляючи свої підходи до проблеми ідентичності (Г. Гегель, І. Данилюк, Н. Іванова, Е. Еріксон, З. Фройд, С. Хантінгтон, Т. Яблонська та ін.).

Незважаючи на складні обставини життя, українські науковці в діаспорі змогли не тільки зберегти, а й примножити свій науковий доробок, що стосується української ідентичності в світі (О. Кульчицький, І. Музичко, І. Огієнко, Б. Цимбалістий, В. Янів та ін.). Зміст психологічних поглядів представників української діаспори ХХ століття, залишається без належного науково-психологічного осмислення, не кажучи вже про потребу в узагальненні відомих на цей час вказаних підходів.

Мета статті – з'ясувати особливості ідентичності українців.

Викладення основного матеріалу. Українську ідентичність минулого й сучасного можна охарактеризувати уривком з вірша Т. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє»:

«Добре, брате,

Що ж ти таке?»

«Нехай скаже

Німець. Ми не знаєм».

Отак-то ви навчаєтесь

У чужому краю!...» [19, с. 317–318].

На наш погляд, цей уривок з вірша геніального поета став поведінковим паттерном українців «І ми не ми, і я не я». То хто ж ми є? Європа чи Азія? Українці чи малороси? Російський проект чи незалежна українська держава? Маємо власне історичне коріння чи вирощені в парнику міфів? Ці та багато інших питань і зумовили нас до викладу свого бачення щодо української ідентичності в світі. Ми глибоко переконані, що як не існує двох однакових відбитків пальців, так і немає ідентичних націй. Вихідними положеннями нашого порівняльного аналізу будуть слугувати як західні, так і вітчизняні праці, які характеризують два напрями: західний напрям – європейці, східний напрям – росіяни.

З'ясуємо деякі статистичні дані щодо українців. Згідно сайту Державної служби статистики України чисельність населення (за оцінкою) на 1 лютого

2016 року – 42738070 (без урахування тимчасово окупованих територій) [23]. За даними найавторитетнішої міжнародної організації, що координує життя українських громад у діаспорі понад 48 років, «Світового Конгресу Українців»: за межами України проживає понад 20 мільйонів українців [22]. Отже, мова йде про більш, ніж як 60 мільйонну присутність українців у світі, які на наше переконання мають власну самодостатню ідентичність.

Поняття ідентифікація, як отождолення або установлення схожості чогонебудь з чим-небудь було введено З. Фройдом у психоаналізі. Автор вказує на те, що ідентифікація це не лише зв'язок дитини й батьків, а й взаємодія між індивідом і соціальною групою [14]. Й на сьогодні цей термін розглядається як найважливіший механізм соціалізації, що проявляється в прийнятті індивідом соціальної ролі при входженні в групу, в усвідомленні ним групової приналежності, формуванні соціальних установок.

«Ідентифікація колективістська – виникаюча в спільній діяльності форма гуманних відносин, при якій переживання одного члена групи запропоновані іншим її членам як мотиви поведінки, які організують їхню власну діяльність, спрямовану одночасно на здійснення групової мети й на усунення фруструючих впливів [18, с. 169] Отже, психологічною основою колективістської ідентифікації виступає готовність суб'єкта, що виникає в процесі спільної діяльності, почувати, переживати й діяти стосовно іншого так, якщо б ним був він сам.

Дж. Мід вказував на те, що ідентифікація є результатом соціальної взаємодії, тобто людина усвідомлює себе лише в груповій взаємодії порівнюючи себе з іншими [10].

В психологічному словнику зазначається: «Ідентичність (від лат. *identicus*) – тотожність, однаковість. За Е. Еріксоном – почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, співпричетності до світу та інших людей. Почуття знайдення, адекватності й стабільного володіння особистістю власним Я незалежно від змін останнього і ситуації; здатність особистості до повноцінного вирішення задач, що постають перед нею на кожному етапі розвитку» [18, с. 169–170].

Е. Еріксон у своїй теорії психосоціального розвитку описуючи стадію юності ґрунтовно розробляє поняття Еґо-ідентичності, що виявляється головним чином у здатності самовизначатись. Тобто підліток має інтегрувати в єдине ціле все, що знає про себе (цінності, переконання, самооцінку, ставлення до оточуючих, домагання) і на цій основі спрогнозувати свої перспективи на майбутнє. Автор зазначає: «Особистісне інтегрування, з якого починається формування Еґо-ідентичності – це більше, ніж сума ідентифікацій, утворених в дитинстві. Це – інтеграція досвіду успішної ідентифікації, яка гармонійно врівноважувала базові потреби індивідуума з його можливостями та здібностями, обдарованістю» [11, с. 323].

Важливим в цьому контексті є прийняття підлітка соціумом й якщо реальність не збігається з омріяними фантазіями, то настає криза ідентичності з відповідною поведінкою (протест, розчарування, замкнутість). «Еґо-ідентичність – це боротьба на все життя» [там само, с.324]. Успішному переходу на наступну стадію психосоціального розвитку,

за Е. Еріксоном, слугує здатність підлітка бути вірним своїм обіцянкам незважаючи на суперечності в системі його цінностей.

Т.М. Яблонська вказує на те, що особистісна ідентичність є похідною від соціальної ідентичності, формуючись на основі використання понять, вироблених у процесі соціальної категоризації [20].

Інший автор, Н.Л. Іванова, зазначає, що ідентичність є складним цілісним особистісним утворенням, яке має характеристики: змістові (предмет) й формально-динамічні (інтенсивність, стійкість, яскравість, рівень усвідомлення) [5].

І.В. Данилюк робить наголос на етнічній ідентичності як частині Я-концепції індивіда, що виникає внаслідок усвідомлення свого членства в етнічній групі (групах) разом із ціннісним і емоційним значенням, що надається цьому членству [4].

С. Хантінгтон в роботі «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» зазначає про різні напрями самоідентифікації особистості: аскриптивні, культурні, територіальні, політичні, економічні, соціальні [15].

Ідентичність особистості може йти одним шляхом, відкидаючи інший, а навіть може зберігатися без єдиної мови, території, стійкої культури як це є у ромів. У кризових періодах ідентичність зростає (у дослідженні проведеному нами у 2015 році стосовно впливу подій 2014 року в Україні на студентів І курсу НАВС України та НПУ імені М. П. Драгоманова відмічається високий дух патріотизму, національної свідомості «Україна для мене стала не лише державою, а й нацією тощо»). Але такі ціннісні перетворення відбулися внаслідок трагічних подій у сучасній Україні. Цей дух любові до країни необхідно зберігати й нарощувати, тим самим, наближаючи нашу державу до процвітання та незалежності, а у періоди суспільної стабільності ідентичність ніби «завмирає». Отже, кризові періоди підносять національну ідентичність на нові висоти, що в свій час відмітив Г. Гегель, зазначаючи про те, що цілі народи виходять із війн не тільки зміцнілими завдяки зовнішнім війнам нації, але й отримують внутрішній спокій [2]. На нашу думку, нам ще дуже далеко до внутрішнього спокою, бо не закінчена війна як із зовнішнім агресором, так і внутрішніми політичним бондомом.

Однією з перших спроб осмислення національної ідентичності була праця М. Костомарова «Две русские народности» (1861 р.) в якій автор, аналізуючи головним чином минуле народів, називає принципові відмінності між українцями й росіянами: росіяни народ «матеріальний», українці прагнуть «одухотворити весь світ»; росіяни нетерпимі до чужої віри, чужих народів, звичаїв, мов; українці «звикли споконвіку» чути в себе чужу мову й не цуратися людей з іншим обличчям та іншими звичаями; у росіян панує загальність (Бог і цар) над особистістю, окремою людиною; українець вище цінує окрему людину, ніж загаль; у суспільному житті росіяни ціле панує над окремою людиною, яка є цілком пригніченою; для українців такий порядок неможливий, вони цінують особисту свободу; росіянин мало любить природу, «має якусь ненависть до рослин»; українець любить природу, тому й «українська поезія невіддільна від природи, вона оживляє її, робить учасницею радощів і горя людської душі» [7]. Завдяки проведеному аналізу

М. Костомаров зробив такий висновок: південно-руська народність більше схожа на великоруську своєю мовою, але ближча до поляків своїм характером.

Непересічною працею стосовно психології західної людини є робота В. Яніва «Психологічні основи окциденталізму». Автор паралельно шукає ідентичність українців. «Тривожне питання: чи ідеал вічної Європи є нашим ідеалом чи ні? Відшукати первні нашої духовності, проаналізувати себе, сягнути до джерел, відчистити духовність від намулу чужого, розкладового, руйнуючого, щоб іти до абсолютного Добра – це є те єдине на потребу, від якого залежить майбутнє України» [21, с. 188].

Для того, щоб відповісти на питання В. Яніва щодо ідентичності українців, спробуємо виокремити чинники, які, на наш погляд, впливають на формування ідентичності українців: сім'я, політика, освіта, культура та релігія.

Сім'я. Б. Цимбалістий виокремив одну особливість життя української родини, що на його думку, мала центральне значення на формування психіки українців. Це роль жінки-матері в житті й ментальності українського народу. Аналізуючи українських жінок, вчений з'ясував такі їхні особливості. По-перше, навіть в умовах еміграції, у порівнянні з західноєвропейськими народами, жіночі організації українців активніші, ніж жіночі організації іспанців або німців. По-друге, наприклад, у літературі представниці слабкої статі перевершують чоловіків своїм бойовим духом і мужністю (Леся Українка, О. Теліга). Видатний Іван Франко називав Лесею Українку єдиним чоловіком в українській літературі. Яскравим прикладом сучасної героїчної жінки є військовополонена Н. Савченко. І таких прикладів нам не бракує. По-третє, у фольклорі, театральних виставах, анекдотах з'ясовуються так часто родинні ситуації, в яких жінка домінує над чоловіком наприклад, «чоловік голова, а дружина шия, куди поверне так і буде», а то й б'є його за «ледачість»... Таке становище чоловіків Б. Цимбалістий пояснює типом нашого суспільства й культури. Чоловіки на підсвідомому рівні бажають бачити такими своїх жінок, орієнтуючись на образ своєї матері. Ми знаємо, що підсвідомий образ матері спрямовує хлопця, чоловіка шукати собі власне схожу на маму супутницю свого життя, а дівчина навпаки, намагається віднайти у майбутньому чоловікові риси батька.

І. Огієнко в «Книзі нашого буття на чужині (Бережімо все своє рідне)» виступав проти змішаних шлюбів, вказуючи на те, що у випадку шлюбу чоловіка та жінки різного віросповідання, а ще й різної нації, то така родина ніколи не буде щасливою і це призведе до втрати ідентичності подружжя [6].

І. Музичка, спостерігаючи за життям української діаспори в Англії, розглянув проблеми мішаного подружжя з точки зору раси, суспільства, релігії та нації й прийшов до висновку: «Ніякий народ не хоче тратити членів своєї спільноти. Це зрозуміле у випадку, коли наші дівчата виходять заміж за чужинців, вони пропадають для нас як і їхні діти... Тому ми як народ не хотіли б мішаних подружжів, бо вони є для нас стратою» [8, с. 27].

Отже, змішані шлюби, на думку І. Музичка, І. Огієнка є прямою загрозою втрати української ідентичності. Сучасне глобальне суспільство глибоко інтегроване й пов'язане міжнародними зв'язками, і все більше українські жінки мріють вийти заміж закордон, щоб мати для своїх дітей достатне

матеріальне, медичне, соціальне забезпечення, й надію на краще життя, ніж на батьківщині. Якщо такі тенденції збережуться, то через декілька десятків років на теренах України буде азійсько-європейська країна, де українців буде меншість, а це пряма загроза національній безпеці України.

Політика. Французький інженер Г.Л. Боплан у своєму описі України в середині XVII століття вказує на демократичні підходи у виборі керівництва, що суперечить російському самодержавству (цар, імператриця...), тобто збиралися на Січі старі полковники й козаки, які користувалися пошаною, й кожен з них віддавав свій голос за того, кого вважав найздібнішим, і голосуванням більшість обирала керівництво [1]. Про те демократія по-українськи мала один недолік, який підмітив Б.Грінченко: «Всій нашій діяльності шкодить одна велика страшена вада: наша несолідарність, наше невміння задля інтересів громадських зректися інтересів вузьких, особистих... Ще з давніх-давен українсько-руське громадянство мало знало, що таке йти вкупі. Поруч з І.Виговським стоїть Пушкар, поруч з Дорошенком стоять Многогрішний та Ханенко, не кажучи вже про Брюховецьких, Адамовичів, Лісовських. І кожен з тих згаданих веде за собою якусь частку України... Минуле не минається дурно сьогочасному. Воно залишає наслідки навки. І ми бачимо, що й тепер, як і тоді, ми не знаємо, що то значить – йти в купі...» [3, с. 46–47]. На жаль, невміння дійти згоди і тривалий час дотримуватися угод є джерелом наших негараздів як в минулому, так і сьогоденні (дві революції, війна і це, за останні 12 років).

Б.Цимбалістий у роботі «Тавро бездержавності» доводив: «Перш всього треба собі усвідомити, що наша незгідливість, наше невміння співпрацювати, йти на компроміси, наше само-собі-панство не проявляються лише в таких великих хвилинах, як творення своєї державної влади. Вдача людини та сама у великому, як і в малому» [16, с. 37]. І далі автор закликає до роботи над собою кожного українця: «В нашій історії є досить прикладів перемоги над психологічно-соціологічною спадщиною довгої неволі. Тарас Шевченко – кріпак, у дитинстві терпів приниження, нестатки, знущання, проте він зумів перемогти психологічні наслідки таких переживань і обняти своєю любов'ю всіх українців: панів і кріпаків» [там само]. Вчений вказує шлях корекції важкої історії українців, як власна, усвідомлена праця, яка допомагає збудувати незалежну державу. Вибір європейських цінностей і демократичних засад розвитку це ще не запорука світлого майбутнього в Європі.

«Доборолась Україна

До самого краю.

Гірше ляха свої діти

Її розпинають» [19, с. 320].

Український політичний істеблішмент має власне бачення на політику, яке спрямоване швидше до російського вектору розвитку (обман, збагачення, корупція, диктатура влади, декларації про світле майбутнє). Тому однозначної відповіді на це питання немає, є сподівання на європейський напрям розвитку у майбутньому України з однією умовою, що самі ж українці будуть свідомо працювати й відстоювати свої інтереси як на мікро- так і макрорівнях.

Культура та релігія. Видатний психолог української діаспори Б. Цимбалістий вказував на проблему ідентичності молоді, яка виросла під впливом українських цінностей, традицій в українських емігрантських сім'ях, проте які зазнавали домінуючого впливу культури проживання [17]. Автор пропонує для вирішення проблеми ідентифікації української молоді в еміграції гармонійно розвивати двокультурність молодих людей, яка неможлива без знання рідної мови, а також створення відповідних умов. середовища, організацій, інститутів, які б сприяли засвоєнню етнічної культури та культури спільноти, тобто забезпечували розвиток індивідуальності з історично складною ідентичністю.

Про відмінність між українцями й росіянами зазначає І Огієнко в книзі «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу»: «І який би бік життя ми не взяли, ми скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою. Народ український створив свої звичаї, як от – родини, хрестини, похорон, свої вірування й переконання, створив свої обставини життя, зачісування кіс («сохол» чи оселедець»), свій музичний інструмент (бандура, ліра, торбан), свої страви, свій танок, – і все таке, що надає йому оригінальності й відрізняє від інших народів; було колись, у нас був навіть свій календар, і рік наш не припадав до московського» [12, с. 21].

Жодна культура не може бути утворенням однієї національної спільноти, оскільки кожна нація вибирає компоненти культури даного «культурного кола» й перетворює їх залежно від властивостей своєї психіки. Наприклад, українська культура й психіка належать до «європейського культурного кола», до сфери західної духовності, але посідають геокультурно периферійний характер супроти західної духовної сфери. Культурна зумовленість становища України полягає у факті її межового положення між Сходом і Заходом. Периферійність України в європейському культурному колі веде до природного ослаблення впливів європейського осередку в міру наближення до периферії як межової лінії й захисної смуги. Периферія геокультурного простору як лінія, що відмежовує «своє» від «не свого», як лінія, що захищає «власне і рідне» від «чужого», тим самим, природно, почуттєво міцно пов'язана із «відмежованою» й «захисною сферою». Але одночасно, як межова смуга, вона набирає перехідного характеру, немов сполучаючи «своє» з «чужим» [9].

О. Кульчицький вказує на те, що культурна периферійність України спричинила ослаблення й запізнення трьох ідей, що сформували окцидентальну духовність: католицизм, ренесанс, просвітництво. Католицизм діяв формально на психіку європейця й в ділянці соціальної організації в зовнішніх відносинах, і в сфері внутрішньої дисципліни, чіткого визначення понять і їх систем та порядку мислення у внутрішньому світі. Реформація дала поштовх до пробудження критичної думки. Ренесанс був не тільки відродженням Античної епохи, а й підґрунтям для розвитку індивідуалізму. Доба Просвітництва в своєму розвитку від раціоналізму до позитивізму сприяла розвитку, насамперед, математично-природничому пізнанню, а Романтизм давав подальший поштовх до розвитку індивідуалізму. І наслідком таких культурних трансформацій стало

утворення західної духовності та її раціонально-активної світонастанови, що творить для окцидентального сциєнтизму й персоналізму психічну основу, а саме, готовість до дії, керованої й контрольованої розумом.

Яким же чином сприймалася західна духовність українською спільнотою? Можна стверджувати, що неоднозначно. Значний формуючий вплив мало християнство. Знання й наука як система абстрактних понять, техніка й техніцизм у середовищі конкретної селянської дійсності, насиченої цінностями соціальними та релігійними, не могли відразу захопити селянську психіку. Не було також сприятливих місцевих умов для розвитку раціональної й активної настанови, оскільки була суміжність із культурною сферою Азії. Таким чином, українська культура в сфері науки спрямовує європейський сциєнтизм на пізнання внутрішньої, гуманістичної дійсності. Наприклад, у XIX і XX ст. західна наукова думка концентрується навколо гносеологічних і природознавчих питань, а в українців навколо питань історичної долі й правди (Т. Шевченко, І. Франко, М. Костомаров та ін.).

Однак західний персоналізм у селянському індивідуалістичному побуті знайшов відповідний ґрунт, а саме, інтровертоване заглиблення у внутрішній світ особистого переживання. Українська культура сприймає окцидентальний персоналізм, але надає йому свої особливості, які ближчі до азійського світовідчуження, тобто напряду розбудови особистості вглиб, замість експансії вшир. У своїй світосприймальній настанові українська культура здійснює орієнтацію як на Європу, так і на Азію.

Освіта. В Україні в XVI-XVII століттях існували значні культурні центри зі своїми школами, друкарнями, вченими: Острог, Чернігів, Новгород-Сіверський, Почаїв, Луцьк, Львів, Київ, Вінниця та ін. Випускалося багато шкільних підручників за якими вчилися не тільки в Україні. Вийшло друком декілька букварів, починаючи з букваря Л. Зизанія 1596 року; були і шкільні граматики з 1585 року; курси богослов'я П. Могили з 1640 року; перший підручник історії І. Гізеля з 1647 року тощо.

Освіченість українців була вищою від московської до XIX століття. Архієпископ новгородський Геннадій наприкінці XV століття скаржився: «Приведуть мені мужика на посвяту: я дам йому читати апостола, а він і ступити не вміє... ти йому одне, а він тобі друге. Накажу йому вчити азбуки, а він посидить трошки, та й втікає геть...» [12, с. 59]. Також на низьку освіту скаржаться в Москві і в XVI столітті. В постановках Стоглавого собору від 1551 року наказують, щоб людей, яких висвячують на попів, хоча б грамотою володіли, але і не сподіваються, що це можна здійснити.

Наприкінці XVII століття в 1698 році Петро I у листі скаржився патріарху на неосвіченість духовенства: «Священики у нас грамоті мало вміють..., якби їх... в навчання послати до Києва в школи...» [12, с. 62].

У XVIII століття вплив української освіти на Москву ще збільшився, оскільки цар Петро I високо цінував українців, які допомагали йому розбудовувати імперію. Українці заклали Слов'яно-греко-латинську академію на зразок Кислово-Могилянської академії і викладачами були лише українці. У XVIII столітті всі вищі церковні посади обіймали не тільки в Україні, а й по всій Росії українці. Таким чином, українська освіта була

сформована за декілька століть до російської, але політика імперії щодо освіченості українців сприяла занепаду освіти й науки в Україні. Починаючи з заборони книгодрукування, закриття шкіл, Києво-Могилянської академії, заборони україномовного простору й до фізичного знищення інтелігенції.

І. Огієнко закликав, щоб: «Кожний студент вищої школи, якого б фаху він не навчався, мусить добре знати найперше свою соборну літературну мову й вимову, свій соборний правопис» [13, с.47]. На жаль, ще значна кількість студентів не знає або соромиться розмовляти українською мовою. На наш погляд, не легко подолати панівне, десятки років нав'язване, російськомовне середовище, але позитивні зрушення у цьому питанні вже є.

Пілотажне опитування та тестування студентів-психологів 1 курсу НПУ імені М.П. Драгоманова (40 респондентів) свідчить про те, що сучасним молодим людям мало відомі досягнення українців у світі. В основному респонденти вказували на спортивні досягнення українців. У порівнянні з 2014 роком (революція Гідності) рівень патріотизму, української ідентичності в 2016 році дещо знизився на 7,0%, що може бути наслідком тривало-пасивної війни-АТО, загальним зубожінням населення, черговим розчарування новою політичною владою, відсутністю перспектив у майбутньому.

Ми це пов'язуємо, в першу чергу, з неналежною державною підтримкою української ідентичності в країні. Починаючи з дитячої книжки, мультимедійного фільму, художнього або документального кіно. Де б маленький українець формував свою ідентичність на українському продукті, а не на вкраденій росіянами нашій історії й показаній з позиції старшого брата. Чому найталановитіші студенти їдуть з України, в тому числі й до Росії? Чи нам не потрібні майбутні нобелівські лауреати? Ми знаємо, що серед всесвітньовідомих вчених є вихідці з території України. Всім відома проста істина, що якщо ти хочеш щось отримати, ти маєш спочатку щось вкласти. Наука в Україні не потрібна, бо майже не фінансується. Як сприймається українська наука у світі? В цілому на низькому рівні. Існують лише поодинокі винятки з загального правила. Невже вітчизняні викладачі дають менше знань у ВНЗ, ніж закордоном? Один і той же студент поводиться себе по-іншому навчаючись в Україні й за її межами. Це наслідок неналежної державної освітньої політики, яка б регулювала кількість і якість наданих освітніх послуг ВНЗ. Навіщо кожного року випускаються тисячі юристів та економістів, які не будуть працювати за фахом? Освітній простір вузу також формує українську ідентичність і ставлення до українських реалій життя. Молодий фахівець шукає собі роботу за спеціальністю й не знаходить її. То навіщо гарно вчитися, якщо статистика свідчить про те, що лише 7–10 % випускників працевлаштовуються за фахом.

Чому американець промовляючи: «Я американець», – стоїть впевнено на ногах з гордо піднятою головою, бо він знає, що в будь-якому куточку світу Америка підтримає його в найскрутніших обставинах. А чи маємо ми таку підтримку від України в межах цієї ж держави? Ні, бо кожен українець знає, що він може розраховувати лише на власні сили – це і є, на наш погляд, сучасна українська ідентичність.

Висновок. Отже, проблема ідентичності розглядається як почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, співпричетності до світу та інших людей. Почуття знайдення, адекватності й стабільного володіння особистістю власним Я незалежно від змін останнього й ситуації; здатність особистості до повноцінного вирішення задач, що постають перед нею на кожному етапі розвитку. На формування ідентичності українців впливають виокремлені нами наступні чинники: сім'я, політика, освіта, культура та релігія. Встановлено, що українська культура сприймає окцидентальний персоналізм, але надає йому свої особливості, які ближчі до азійського світовідчуження, тобто напряду розбудови особистості вглиб, замість експансії вшир. У своїй світосприймальній настанові українська культура здійснює орієнтацію як на Європу, так і на Азію.

Уточнено, що центральне значення у формуванні ідентичності українців належить жінці-матері в житті й ментальності українського народу. По-перше, навіть в умовах еміграції, у порівнянні з західноєвропейськими народами, жіночі організації українців активніші. По-друге, наприклад, у літературі представниці слабкої статі перевершують чоловіків своїм бойовим духом і мужністю (Леся Українка, О. Теліга). По-третє, в літературі часто висвітлюються родинні ситуації, в яких жінка домінує над чоловіком. Чоловіки на підсвідомому рівні бажують бачити такими своїх жінок, орієнтуючись на образ своєї матері. Змішані шлюби різного віросповідання, а ще й різної нації є прямою загрозою втрати української ідентичності.

З'ясовано, що неналежна державна підтримка української ідентичності в Україні є наслідком тих процесів, що відбуваються в нашій державі. Починаючи з дитячої книжки, мультиплікаційного фільму, художнього або документального кіно. Де українець формуватиме свою ідентичність, якщо українського продукту в медійному просторі майже не існує? Чому найталановитіші студенти їдуть з України, в тому числі й до Росії? Це наслідок неналежної державної освітньої політики, яка б регулювала кількість і якість наданих освітніх послуг ВНЗ. Молодий фахівець шукає собі роботу за спеціальністю і не знаходить її, то навіщо гарно вчитися?

Таким чином, проблема української ідентичності потребує нагального вирішення як на загальнодержавному рівні, так і на рівні кожної особистості, що плекає надію на життя в сильній і незалежній Україні.

Список літературних джерел:

1. Боплан, Гійом Левассер де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що простягаються від кордонів Московії до Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і веденням воєн: пер. з руан. вид. 1660 р. / Гійом Левассер де Боплан; [пер. Л. В. Шабанова]. – К.: Стебеляк О. М., 2012. – с.165.

2. Гегель Г.В.Ф. Філософія права / Г.В.Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. і сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсисян; ред. и сост. примеч. В.С. Нерсисян. – М.: Мысль, 1990. – С.361.

3. Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу / упоряд. А. Жуковський. – К.: Ін-т української археографії НАНУ. –

1994. – Вип. 1: Джерела з історії суспільно-політичного руху в Україні 19 – поч. 20 ст. – с. 286.
4. Данилюк І.В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір: Монографія / І.В. Данилюк. – К.: «САММІТ-КНИГА», 2010. – 432 с.
5. Иванова Н.Л. Психологическая структура социальной идентичности / Наталья Львовна Иванова – Ярославль: ЯГУ им. П.Г. Демидова, 2003.– 339с.
6. Лларіон, митр. (Огієнко І.). Книга нашого буття на чужині (Бережімо все своє рідне). – Вінніпег, 1956. – С.167.
7. Костомаров Н.И. Две русские народности / Основа: Ежемес. обществ.-полит. и лит. худож. журн. – Петербург. – 1861. – №3. – С.33–80.
8. Кузик Д. На маргінесі праці «Мішані подружжя» о. Мітрата Івана Музички / Дарія Кузик // Журнал «Патріярхат». – Ч. 9 (99). – Нью-Йорк, вересень, 1979. – с. 27.
9. Кульчицький О. «Риси характерології українського народу» / Енциклопедія Українознавства – I (загальна частина) Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. – Том 2. – С.708–718.
10. Мид Дж. Интернализированные другие и сам ость / Дж. Мид // Американская социологическая мысль: Тексты / [под ред. В. И. Добренькова]. – М.: МГУ, 1994. – С. 224–227.
11. Москалець В.П. Психологія особистості [текст] навчальний посібник. М 82 К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 416 с.
12. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. Репринтне відтворення видання 1918 року. – К.: «Абрис», 1991. – 272 с.
13. Огієнко Іван. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. – Факс. вид. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 72 с.
14. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я» / З. Фрейд // Фрейд З. «Я» и «Оно». Труды разных лет. – Кн.1. – Тбилиси: Мерани, 1991. – С.71–138.
15. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С.Хантингтон. – М.: «Изд-во АСТ»; «Транзиткнига», 2004.– 635 с.
16. Цимбалістий Б. «Тавро бездержавності». – Джерсі Сіті, Н.Дж. – ЗСА, 1982. – С. 39.
17. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа, Нью-Йорк – Торонто: В-во «Ключі», 1956. – С. 26–43.
18. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2005. – 640 с.
19. Шевченко Т.Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка [Текст] / передм. І. Дзюби.– Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2009.– 720 с.
20. Яблонська Т.М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [за ред. академіка С.Д. Максименка]. – К.: Ніка-Центр, 2010. – Вип. 38. – С. 378–385.
21. Янів В. Психологічні основи оциденталізму / Володимир Янів. – Мюнхен: Український вільний Університет, 1996. – 206 с.

22. Режим доступу: <http://ukrpohliad.org>

23. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

В статтє осуцествлен анализ проблемы идентичности. Акцент сделан на идентичности украинцев в сравнении с русскими. Выделены факторы, влияющие на формирование идентичности украинского народа: семья, культура, религия, образование, политика.

Ключевые слова: идентичность, женщина-мать, образование, культура, политика, религия

The article analyzes the problems of identity. Emphasis is placed on the identity of Ukrainians, compared with the Russian. The factors influencing the formation of the identity of the Ukrainian people: family, culture, religion, education, politics.

Keywords: identity, the woman-mother, education, culture, politics, religion

УДК 159

В.Ф. Маценко

ВЧИНОК ЯК ОСЕРЕДОК СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ЗНАЇЬ В РОБОТАХ В.А. РОМЕНЦЯ

Відомості про автора: Маценко Віктор Фелорович – кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

В статті розглядається культурологічний підхід до тлумачення історії психології. Зокрема, показано, що художні, побутові та правові спостереження розкривали такі сторони людської душі, які лише згодом стали предметом суто психологічного вивчення. Обґрунтовується думка про те, що структура вчинку й акценти в тлумаченні його самого та його компонентів визначають характер психологічних теорій.

Ключові слова: вчинок, психософія, граничність буття, універсальність-унікальність, необхідне-достатнє, онтогенетичні закономірності.

Становлення психологічних знань має свої рушійні сили й періодизацію. Більшість історико-психологічних теорій мають емпіристський ухил і в своєму розвитку пройшли шлях від міфології через філософію до науки. Донауковий період вважається передісторією психології, сама ж історія наукової психології починається з часу виникнення спеціальних лабораторних досліджень, які пов'язуються насамперед з ім'ям **В.Вундта** [2]. З його лейпцизької школи наукова психологія поширилася по всьому світі. Поділ на наукову й донаукову психологію в історії цієї дисципліни чітко помітний в історико-психологічних розробках **Г.Еббінгауза**. Проте ідея такої періодизації висунута була ще О.Контом і розвивалася у працях

Наукове видання

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Том IX

Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія

Випуск 8

Головний редактор

Максименко Сергій Дмитрович, дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор

Надруковано з оригінал-макета авторів

Підписано до друку 25.04.2016. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум.-друк. арк.25,00. Обл.-вид. 23,5 арк.

Замовлення № 1360. Наклад 300 прим.

Віддруковано з оригінал-макету замовника

ПП Лисенко М.М.

м. Ніжин, вул. Шевченка, 20

тел. (04631) 9-09-95, (067) 441-21-24

E-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції, серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.